

"UM PARE"

els pronoms possessius a Mequinensa

Per Maria Teresa
Moret Oliver

*A um pare i a ma mare
que sempre em cuiden,
encara que em faja gran*

INTRODUCCIÓ

La llengua és un organisme viu que evoluciona de la mà de la realitat; paraules que fa anys no existien s’han creat per a les noves necessitats i, tanmateix, d’altres les hem anat perdent i deixant-les en el calaix de l’oblit perquè ja no mos calien, simplement pel fet que ja no formaven part del nostre lèxic disponible. N’han desaparegut, per exemple, totes les que feien referència als oficis tradicionals, dels quals en tenim notícia gràcies als nombrosos estudis dialectològics que se n’han fet i se’n continuen fent. Però aquest fenomen de “renovació” i de “pèrdua” no afecta només al plànol lèxic, sinó també a d’altres de la llengua, com ara la morfologia i, fins i tot, la sintaxi.

He sentit al poble molt sovint que el nostre parlar s’està perdent, que els joves ja no parlen com ho feia la gent gran, i és cert, però així és el cicle de la vida en general, i particularment el de la llengua, la qual afortunadament continuem emprant. De fet, a la parla de Mequinensa –com en totes les parles– hi ha elements que o bé s’han modificat o bé han desaparegut, i un d’aquests pertany, precisament, al sistema de pronoms possessius.

ELS POSSESSIUS A MEQUINENSA

La possessió és un valor gramatical bàsic que es presenta plenament en les primeres fases de dues paraules que els xiquets comencen a produir enta els 18 mesos. En les llengües, la idea de possessió es pot expressar de diverses maneres, i quan s’expressa cal distingir sempre les dos perspectives, la del posseïdor i la de la cosa posseïda. Quan es vol fer referència a un sol posseïdor es diferencien tres persones gramaticals: *meu* (provinent del llatí *MEUS*), *teu, seu* (del llatí vulgar **TEUS* i *SEUS*, analògiques de *MEUS*); mentre que la variació de nombre de posseïdors es fa amb les formes: *nostre* < *NOSTRU* i *vostre* < *VOSTRU*). Quant a la cosa posseïda, es diferencia entre la flexió externa de gènere, masculí o femení: *meua, teua* i *seua* –que es van formar a partir de les formes masculines–, i el nombre, singular o plural, de la cosa posseïda: *meus, teus* i *seus*. De manera sintètica, el sistema de pronoms possessius tòpics masculins i femenins d’un posseïdor emprat a la llengua de Mequinensa és el següent:

	Singular		Plural	
	Masculí	Femení	Masculí	Femení
1a.	lo meu	la meua	los meus	les meues
2a.	lo teu	la teua	los teus	les teues
3a.	lo seu	la seua	los seus	les seues

Aquests possessius tòpics que tenen una [ɛ] en el català general, a Mequinensa presenten una [ɛ̃], com esdevé en la majoria dels parlars nord-occidentals: [mɛ̃u], [tɛ̃u] i [sɛ̃u]. Pel que fa a les formes femenines, que es formen a partir de les masculines, mostren una velar antihiàtica: /g/ - [ɣ]: la *me[ɣw]a*, la *te[ɣw]a*, la *se[ɣw]a* i també en el plural: les *me[ɣw]es*, les *te[ɣw]es*, les *se[ɣw]es*, tret que no és exclusiu d’aquesta parla, sinó que també s’observa en el ribagorçà i en altres punts del català occidental.

Per a més d’un posseïdor s’hi observen les següents formes:

	Singular		Plural	
	Masculí	Femení	Masculí	Femení
1a.	lo nostre	la nostra	los nostres	les nostres
2a.	lo vostre	la vostra	los vostres	les vostres
3a.	lo seu	la seua	los seus	les seues

Si els pronoms de tercera persona tenen funció d’atribut són substituïts pels pronoms: *ell / ella, ells / elles*, acompanyats de la preposició, com en l’exemple: “*Esta nina é seua, d’ella*”.

Com succeeix en bona part del domini lingüístic, els possessius *llurs* i *llurs* (< **ILLORUM*) en són del tot desconeguts, i les formes àtones, que en català antic eren les més usades,⁽¹⁾ han caigut en desús i només s’empren en singular i davant d’un parentiu –a excepció de *sos* [u]: *Van vindre en sos pares*–, a més, les de masculí es pronuncien amb *-u-* enlloc de *-o-*, a diferència del català oriental:

	Masculí	Femení
1a.	<i>mun</i> < <i>*MUN</i>	<i>ma</i> < <i>*MA</i>
2a.	<i>tun</i> < <i>*TUM</i>	<i>ta</i> < <i>*TA</i>
3a.	<i>sun</i> < <i>*SUM</i>	<i>sa</i> < <i>*SA</i>

Tal i com ja va atestar Hèctor Moret (1994: 41-42), a la llengua de Mequinensa hi ha dos trets en el sistema dels possessius que el diferencien d’altres parlars i que avui dia estan totalment extingits en les generacions més joves. El primer, és el fet d’emprar el possessiu àton de tercera persona, tant el femení com el masculí, davant del nom de parentiu amb complement de nom, on la preposició es perd: *Sa cosina Teresa* ‘la cosina de Teresa’, *sun sogre Manolo* ‘el sogre de Manolo’ o *sa mare Malena* ‘la mare de Malena’.

El segon, es tracta d’una forma del possessiu àton de primera persona del masculí, que a casa sempre he sentit a mon pare quan esmenta el seu

progenitor: «*um pare*». Aquesta forma *um* apareix recollida a l'estudi sobre la descripció d'aquesta parla d'Hèctor Moret⁽²⁾ i al *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB, s.v.: 2. *um*):

"Forma que en el dialecte de Mequinensa prenen els possessius *mon* i *ma* quan són usats davant dels noms *pare* i *mare*: «*Um pare*» = *mon pare*; «*Um mare*» = *ma mare*".⁽³⁾

Cal assenyalar que entre la gent més gran la forma masculina encara continua viva, gairebé sempre pronunciada per hòmens, tanmateix la femenina no l'hem escoltada mai, tot i que al diccionari d'Alcover-Moll la documenten a la vila. Sobre aquesta forma, també se'n fa ressò Ferran Esteve i Teixidor en una col·laboració publicada al *Botlletí del Diccionari de la llengua Catalana* (1908-1909: 31), sobre la qual assenyala:

«*mos* i *us* s'usen en lloch de *nos vos*: v.gr. *No mos han dit re*; ***Mos*** barallam; *no us* vètx; *no us* volen. Els possessius *mon*; *ma*; *ton*; *ta*; *son*; *sa*. Els quatre darrers s'usen sempre. *Mon*, *ma*, sols a Fraga y quelcom a Mequinensa. A naquex poble, quant usen aquest possessiu amb els noms *pare* y *mare*, apliquen la forma masculina no sols a *pare*, sino també a *mare* y se mengen la *m* inicial, fan *u* la *o* y *m* la *n* final, y així diuen: *Um par[e]* (=mon pare) *Um mar[e]* (ma mare)». ⁽⁴⁾

CONCLUSIONS

Si partim del fet que la població de Mequinensa té com a llengua general de comunicació oral la varietat de català nord-occidental, amb escasses singularitats locals, les formes dels pronoms possessius no es diferencien, en absolut, de les de la resta del domini pertanyent a aquest dialecte. Tanmateix, tret de les pròpies per a expressar un posseïdor o més d'un, n'hi ha dues que sí esdevenen peculiars i que en són exclusives, el fet d'usar el possessiu àton de tercera persona, tant el femení com el masculí, davant del nom de parentiu amb complement de nom, on la preposició es perd: *Sa tia Pepeta*, o la forma *um* davant del parentiu *pare*, *Um pare*, dos trets ben peculiars que encara es conserven en la parla viva dels més grans, tot i que no sabem per quant de temps.

Maria Teresa Moret Oliver

Bibliografia

DCVB = Alcover, Antoni M. / Moll, Francesc de B. *Diccionari català-valencià-balear*. <<http://dcvb.iecat.net/default.asp/>> [consulta: 22-11-2017].

DECat = Coromines, Joan. 1980-2001: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 10 vol.

ESTEVE I TEIXIDOR, F. 1908-1909: "Escorcoll dialectal a la Ribera baixa del Cinca". *BDLLC*, IV. Palma de Mallorca, 19-21. <https://alcover.iec.cat/entrada.asp?c_epigraf=2> [consulta: 20-07-2019].

MOLL, Francesc de B. 2006: *Gramàtica històrica catalana*. Edició de Joaquim Martí Mestre. València: Universitat de València.

MORET COSO, H. 1994: *Sobre la llengua de Mequinensa*. Calaceit: Institut d'Estudis del Baix Cinca /IEA.

NOTES

Foto Manuel Moret Navas. Any 1943

(1) Veg. Moll 2006: 177-179.

(2) Vid. supra.

(3) Coromines, a la seva obra etimològica no dóna compte d'aquesta forma, només *mu* (*mare*) (DECat, V 825b), de la qual diu que es tracta d'un vulgarisme pel possessiu *ma*, que sí bé no es pròpia del parlar de Mequinensa sí que es localitza en poblacions veïnes.

(4) I en nota afegeix: «Nota (1) de l'original: A Mallorca deym: *Mun pare*, *Mu mare*», que encara es manté a les illes, de la mateixa manera que en algunes poblacions del Baix Aragó, com ara Maella i Favara del Matarranya.